

Specialpedagogiska resurser i de svenska gymnasieskolorna: en totalundersökning

Joacim Ramberg

Specialpedagogiska institutionen, Stockholms universitet

Förekomsten och tillgängligheten av specialpedagogiska resurser har undersökts på Sveriges samtliga gymnasieskolor i en aktuell forskningsstudie. Datainsamlingen skedde i januari-mars 2011 och publicerades sommaren 2013. Utöver en nationell beskrivning av specialpedagogiska resurser har olika grupper av skolor jämförts, framförallt kommunala (391 st) och fristående (357 st). Denna text avser att sammanfatta den studien.

Specialpedagoger tillsammans med speciallärare utgör definitionen av specialpedagogiska resurser på varje skola. Dessa båda yrkesgrupper har en historisk roll inom skolan för att skapa möjligheter att erbjuda en likvärdig utbildning för den breda elevgrupp som påbörjar gymnasial utbildning. Förekomsten och tillgängligheten av specialpedagogiska resurser, samt vilka variabler på skolnivå som avgör detta har undersökts, vilket tidigare inte gjorts på nationell nivå.

Den svenska gymnasieskolan har sedan 1990-talet genomgått en rad stora förändringar, inte minst har friskolereformen under tidigt 1990-tal påverkat förändringen av huvudmannaskapet för skolorna. Från att ha varit ett marginellt inslag, har de fristående skolorna nu etablerat sig starkt runt om i landet och mer än varannan gymnasieskola drivs idag av en fristående huvudman. Denna snabba övergång, från att ha varit ett av världens mest centraliserade utbildningssystem till att bli ett av världens mest liberala, har också väckt ett stort internationellt intresse.

Studiens genomförande

Samtliga gymnasieskolor i landet har blivit tillfrågade om att delta i enkätundersökningen, förutom de skolor som var nystartade för det aktuella läsåret. Av 950 skolor svarade 764 st, vilket innebär en svarsfrekvens på drygt 80 %. En bortfallsanalys visar att de icke-svarande skolorna inte skiljer sig åt i någon nämnvärd utsträckning. Tillsammans med den höga svarsfrekvensen innebär detta att resultaten är representativa för hela landet.

Svaren från enkäten har länkats samman med en rad variabler på skolnivå. Dessa variabler utgör en databas, där varje skola representeras som en enhet. Denna databas har sedan använts för studiens analyser. De huvudsakliga frågeställningarna har fokuserats kring i vilken utsträckning det förekommer specialpedagogiska resurser i gymnasieskolorna samt vilka eventuella skillnader det finns mellan olika grupper av skolor, till exempel fristående och kommunala skolor. Det har även, med hjälp av två analysmodeller, varit möjligt att undersöka vilka förklaringsvariabler på skolnivå som avgör förekomsten av samt tillgängligheten av specialpedagogiska resurser.

Resultat

Resultaten visar att det är många gymnasieskolor som saknar specialpedagogiska resurser. Av de svarande skolorna anger 62,5 % att de har specialpedagogiska resurser knutna till sin skola i någon utsträckning. Det innebär alltså att nästan fyra av tio gymnasieskolor inte använder sig av någon av dessa båda yrkesprofessioner för att stödja sina elever.

Vidare framkommer att det främst är de fristående skolorna som inte har någon specialpedagogisk resurs. Av de kommunala skolorna är det drygt 90 % som har detta, medan det bland de fristående skolorna är 32 %. Dessa resultat visar dock bara om det finns specialpedagogiska resurser på skolan eller inte. De visar inte i vilken utsträckning dessa resurser finns eller tar någon hänsyn till antalet elever på skolan. För att kunna göra detta har ett tillgänglighetsmått skapats utifrån skolans totala mängd specialpedagogiska resurser i förhållande till skolans antal elever. Måttet som används är minuter arbetande specialpedagog per vecka och elev. Detta mått visar att de kommunala skolorna i genomsnitt har 10,2 minuter specialpedagog per elev och vecka medan motsvarande siffra för de fristående skolorna är 3,1.

För att undvika en eventuell stark påverkan av det individuella programmet som generellt är mer specialpedagogiskt resurskrävande har samma jämförelse gjorts där skolornas specialpedagogiska resurser samt antal elever kopplade till detta program räknats bort. Då innebär det att för de kommunala skolorna är den genomsnittliga tillgängligheten 7,0 minuter specialpedagog per elev och vecka, medan de fristående skolorna har 2,4.

Sammantaget är det grovt sett samma fördelning mellan de båda skolformerna, oavsett vilket mått som används. De kommunala skolorna har ca tre gånger så hög närvaro av samt tillgänglighet av specialpedagogiska resurser.

I analysmodellen som förutsäger vilka förklaringsvariabler som avgör förekomsten av specialpedagogiska resurser kontrolleras även effekten av andra variabler. När effekterna av tidigare betygsnivå från grundskolan, genomsnittlig utbildningsnivå hos föräldrar, andel elever med utländsk bakgrund samt skolans storlek (räknat i antal elever) är kontrollerade för kvarstår en mycket stark effekt av huvudmannaskapet. Det är, med dessa variabelers påverkan borträknat, hela åtta gånger så stor chans att påträffa specialpedagogiska resurser på en kommunal skola som på en fristående. Just de många fristående skolorna som inte har någon specialpedagogisk resurs framstår som utmärkande och förklarande till de stora skillnaderna.

Skiljer sig då elevunderlaget åt mellan dessa skolor? Utifrån de befintliga analysvariablerna framkommer inte några nämnvärda skillnader i elevunderlaget. Det råder inga större skillnader i den genomsnittliga betygsnivån från grundskolan. Inte heller i föräldrarnas genomsnittliga utbildningsnivå eller den genomsnittliga andelen elever med utländsk bakgrund. Analysen visar också att dessa skolor inte kompenseras sin brist på specialpedagogiska resurser med högre lärartäthet eller fler behöriga lärare.

Den andra analysen som förutsäger tillgängligheten av specialpedagogiska resurser visar att det framförallt är elevvariabler (tidigare betyg och föräldrars utbildningsnivå) på skolnivå som styr tillgängligheten, troligen följt av att skolor med högre ingångsbetyg och högre nivå av föräldrars utbildning generellt har lägre behov av specialpedagogiska insatser. Analysen visar också att skolor med högre nivå av föräldrars utbildning (borträknat effekten av tidigare betyg) också har större tillgänglighet av specialpedagogiska resurser. En möjlig förklaring till detta kan vara att på skolor med en högre genomsnittlig nivå av föräldrars utbildning på ett bättre sätt lyckas förvärva dessa resurser eller att föräldrar med högre utbildningsbakgrund till elever i behov av särskilt stöd i större utsträckning väljer skolor med mer specialpedagogiska resurser.

Resultaten visar att det är många fristående skolor som inte har några specialpedagogiska resurser, samt att detta inte kan förklaras i någon nämnvärd omfattning av ett annorlunda elevunderlag. Sverige fick även i våras stark kritik av OECD kring arbetet med elever med psykisk ohälsa. Rapporten *Mental Health and Work, Sweden* av OECD påtalar att det är betydligt längre väntetider för elever som har behov av en skolpsykolog i de fristående skolorna än i de kommunala. Särskilt allvarligt, påpekas det i rapporten, är detta då de fristående skolorna idag är en så etablerad del av utbildningssystemet. Den stora skillnaden i specialpedagogiska resurser med avseende på huvudmannaskapet för skolorna leder vidare till frågor kring hur dessa skolor organiserar stöd för sina elever. Genomförs skolans stödverksamheter av annan personal än just

specialpedagoger och speciallärare? Hur de befintliga specialpedagogiska verksamheterna är organiserade framstår också som vidare intressant, vilket är tänkt att presenteras i pågående doktorsavhandling, tillsammans med skolornas sätt att använda sig av nivågruppering inom olika ämnen.

Den stora variationen av möjligheter för specialpedagogiskt stöd är ett allvarligt hot mot föreställningen om en likvärdig skola. Det kan innebära en vidare differentiering då elever hänvisas till vissa skolor för att kunna få de resurser och kompetenser de behöver. Gymnasieskolan är idag en tydligt differentierad skolform och den ojämna fördelningen av specialpedagogiska resurser kan då även bidra till att förstärka denna differentiering av elever. För den enskilde eleven och familjen som har (eller kommer att få) behov av specialpedagogiskt stöd innebär det också ett vidare ansvar i att undersöka vad deras tänkta gymnasieskola har att erbjuda. Vilken kompetens finns det på skolan? Kommer jag att kunna få det stöd jag behöver? Ett ansvar som kan ifrågasättas om det skall ligga på den enskilda eleven, då varje skola har samma lagar och förordningar att följa.

Det bör påpekas att resultaten av denna studie i mångt och mycket bygger på genomsnittliga värden och stora grupper av skolor. Det innebär att det inom varje grupp av skolor finns stora variationer. Till exempel finns det fristående skolor som har en mycket hög tillgänglighet av specialpedagogiska resurser, varför resultaten skall ses som en beskrivning på gruppnivå över hela landet.

Hela studien har nyligen presenterats i *European Journal of Special Needs Education*, där även referenser återfinns. Artikeln är tillgänglig i sin helhet via <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08856257.2013.820458>